

(= יושב בבית מדרשות), ושניהם בעקבות ת"א (משמש בית אולפנא), ובמיוחד בעקבות פירוש רש"י: זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"ז (לעבודה זרה). רס"ג הלך בעקבות ת"א ותרגם: "מקים פי אכביה אלעלוס" (= יושב באוהלי החכמה). המונח "מדרשות" מזדמן פעם נוספת בתרגומי התורה החלביים, בתרגום ב. בדב' לג 18 תורגם הכתוב: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך – איפרח יא זבולון פי כירוגך ליל תיגארה ויששכר פי גילוסך פיל מדרשות (= שמח זבולון בצאתך למסחר ויששכר בשבתך במדרשות). גם כאן הלך המתרגם בעקבות פירוש רש"י. המונח "מדרשות" וביחיד "מדרש" הוא השם הנפוץ בלהגי הערבית היהודית בסוריה ובעיראק, ולא המונח "בית מדרש" וברבים "בתי מדרשות". בתרגום ערבי יהודי ממוצל תורגם הכתוב "מי יגור באהלך" (תה' טו 1): מן יסכן אבמדראשותך.⁶⁷

6. משיח – בתרגום הכתוב "עד כי יבא שילה" (בר' מט 10) בא בתרגומו "חיתא אין יגי אלמשיח" (= עד אשר יבוא המשיח), וכן תרגם ב. ג העיר: אלמשיח אלדי אלמולך אילו (= המשיח אשר השלטון לו). וכן הדבר בתרגומי התורה הבלביים לערבית,⁶⁸ וכולם בעקבות ת"א (עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא), וכפירוש רש"י: מלך המשיח שהמלוכה שלו.

7. טמ"א – את הפעל "ונטמתם" (ויק' יא 43), תרגם בעל "מילים קשות": "ותיטאמאה". השימוש בפועל "טמא" שכח בערבית היהודית ואף מצאנו בתרגום ערבייהודי מעיראק לפסוק זה: "ותטמון".⁶⁹

8. תקע – את הפועל "תקע" בשופר או בחצוצרה (במ' י 6) תורגם: "ותתקעו", וכן בהמשך הפרק.⁷⁰

9. אורים ותומים – בדרך כלל תרגמו התרגומים מחלב את המונח "אורים ותומים" (שמ' כח 30; ויק' ח 8; במ' כז 21) לערבית: "אלאנואר ואלכמאל", הזהה באחד המרכיבים לתרגום רס"ג: "אלאנואר ואלצחאיח". אולם בדב' לג 11 תרגומו לא תרגם את המונח העברי והביאו בצורה המופיעה בשמות, ויקרא ובמדבר ללא כינויי הגוף, "תומים ואורים". לעומת זאת התרגומים ב ד השתמשו באותם התרגומים הערביים שהופיעו בספרי שמות ויקרא. בתרגומי יהודי עיראק תרגמו בחלק מן העיבודים לתרגום רס"ג כרס"ג, ובחלק מהם השאירו את השמות העבריים, כגון בעיבוד מהמאה השבע-עשרה "אל אורים ואל תומים" (לשמ' כח 30), וכן בעיבוד מן המאה השמונה-עשרה (לאותו מקום),⁷¹ וכן הוא גם בתרגומים החדשים לתורה.⁷²

67. ראה אבישור 1992, עמ' 35.

68. ראה תורה תרכ"ה.

69. ראה תורה תרכ"ה.

70. על "תקע" בתרגומי תהלים מסוריה ראה אבישור 1992, עמ' 35. "תקע" בהוראת "תקע בחצוצרה" ר"מחא כף" נמצאת בערבית של ארץ ישראל, ראה בלאו 1996, עמ' 234.

71. ראה אבישור 1991, עמ' 194.

72. ראה למשל תורה תרכ"ה לשמ' כז 30, וראה בתרגומים מצפון אפריקה אצל בר אשר 1998, עמ' 192, 201, 204.

היכן שהיסוד העברי חזק ומושרש ומשמש בלשון המתרגמים ואין לו תחליף בלשון הערבית השתמשו במילה העברית בתרגום התורה.⁶¹

בתרגום התורה של יהודי חלב נמצאים יסודות עבריים בכמות דומה לקהילה יהודית אחרת מצפון-אפריקה שהיסודות העבריים נבדקו בשרח שלה.⁶² קבוצת מילים עבריות באה בתפקיד מיוחד בשרח והוא לתרגם מילים עבריות אחרות. המילים המתרגמות הן שכיחות בלהג הערבי יהודי המדובר ומשולבות בו ולעתים עד ללא הכר את מקורן.

1. תפילין – המילה "טוטפות" תורגמה בשלוש היקרותיה בתורה (שמ' יג 16, דב 81, יא 18) "תפילין", בתרגומו וכן בתרגומים ב ד. ג נתן שני תרגומים: תפילין, עצאביה. "עצאביה" היא צעיף ראש, כפירוש השם "טוטפת" במשנה. רס"ג תרגם: אלמנשורא, שכל הנראה בהסתמך על המשנה. אלסוסאני תרגם "לטשאת" ובביאור שלו הסביר שזהו סוג של "עצאייב".⁶³ וכן גם יהודי עיראק תרגמו "תפילין",⁶⁴ וצפון אפריקה,⁶⁵ כולם בעקבות ת"א.

2. דיין – השם "אלהים" בהקשר לחוקי התורה תורגם בתרגומו ביחיד: "דיין" וברבים: "דיינים", וכן תרגמו שני התרגומים האחרים (ב ד) כולם בעקבות ת"א:

האלהים (שמ' כא 6) – דיינין

האלהים (שמ' כב 7) – דייאנין

אלהים (שמ' כב 22) – דיין

גם המילה "פלילים" בהקשר לחוק תורגמה כך:

בפלילים (שמ' כא 22) – דיינין

3. שדין – את המילה העברית "לשעירם" (ויק' יז 7) תורגמה בתרגומו במילה עברית אחרת, "לשדין", וכן תרגמו שני התרגומים האחרים (ב ד).

באותה מילה תרגם תרגומו גם את המילה העברית "לשדים" שבדברים (לב 17). לעומת זאת שני התרגומים האחרים (ב ד) תרגמו לערבית "לל שייאטיין". התרגום ל"מילים חמורות" (ג) הביא שלושה תרגומים ערביים (ראה בביאור). ראוי לציין ש"שדין" היא הצורה שבתרגומים הארמיים.

4. ציציות – המילה "גדלים" (דב' כב 12) תורגמה בתרגומו "שראשיב", וכן ד. ג: צפאייר, אך ב: "ציציות".⁶⁶

גם מונחים או מושגים בתר מקראיים באים בתרגומים החופשיים למילים או לביטויים שבמקרא.

5. מדרשות, בתי מדרשות – את הצירוף "יושב אהלים" (בר' כה 27) תרגם מתרגומו: "גאליס פי אלמדרשות" (= יושב במדרשות) ובדומה לו תרגם ב: "גאליס פי בית אלמדרשות"

61. על היסוד העברי בשרח הסורי ראה הערותי באבישור 1992, עמ' 35, וכן אבישור – בדפוס.

62. על היסוד העברי בשרח המערבי ראה בראשר 1998, עמ' 173-207.

63. ראה בפירוט אבישור 1991, עמ' 194.

64. בכתבי היד של התרגומים החדשים.

65. ראה בראשר 1998, במפתח.

66. על המלה "גדלים" בעברית, בארמית ובערבית ראה אבישור – בדפוס.